

УПРАВЛІННЯ СТІЙКИМ РОЗВИТКОМ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОСТІ

Я. О. БАРИБІНА, кандидат економічних наук, доцент
(Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»)

Анотація. *Мета статті полягає в науково-практичному обґрунтуванні необхідності створення методологічної бази управління стійким розвитком соціально-економічних систем шляхом створення саморегулятивних організацій. Методика дослідження.* Вирішення поставлених у статті завдань здійснено за допомогою таких загальнонаукових і спеціальних методів дослідження: систематизації та узагальнення, діалектичного підходу. **Результати.** У результаті дослідження було визначено, що управління стійкістю має включати такі ознаки: швидке реагування на зміни зовнішнього середовища; відповідність внутрішнього середовища. **Практична значущість результатів дослідження.** Установлено, що інституційні зміни в економіці можливі за умови, якщо питаннями розвитку окремих галузей господарювання займатимуться саморегулятивні організації (СРО), в основі яких лежить принцип досягнення цілей сталого розвитку та професійний підхід до управління.

Ключові слова: управління, стійкість, сталість, розвиток підприємств, соціально-економічна система, процес управління, саморегулятивні організації.

Постановка проблеми в загальному вигляді та зв'язок із найважливішими науковими чи практичними завданнями. В умовах активізації інтеграційних процесів соціально-економічний розвиток України залежить від стійкого й ефективного функціонування її суб'єктів господарювання. Разом із тим глибока криза, яка охопила більшість підприємств, вимагає пошуку шляхів її подолання та створення ефективних інструментів досягнення стратегічних цілей розвитку. З огляду на невизначеність економічного середовища, постає необхідність урахування всіх факторів, які суттєво впливають на процеси розвитку соціально-економічних систем. Отже, структурні перетворення економіки України вимагають наукового пошуку щодо управління стійким розвитком соціально-економічних систем в умовах невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри суттєвий доробок науковців, дана проблема містить багато дискусійних і невирішених питань. Зокрема, сучасні методи дослідження теоретичних основ управління стійким розвитком висвітлені в роботах Е. В. Афанасьєва, О. М. Гончаренко, А. В. Гриньова, В. А. Гросул, С. Я. Єлецьких, М. С. Заюкова, В. В. Про-

хорова та ін. При цьому розглядаються окремі елементи системи управління стійким розвитком і залишається поза увагою цілісність самої системи.

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі є багато досліджень, які розглядають вплив невизначеності, ризикових і кризових ситуацій на діяльність підприємства й вироблення напрямів його розвитку. Розробленням наведених питань займалися В. П. Савчук, І. А. Бланк, В. Є. Момот, В. В. Ковальов, В. В. Шеметов, А. А. Панасюк, В. Ф. Гамалій, І. В. Ніколаєв, Л. О. Лігоненко та ін.

Формування цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в науково-практичному обґрунтуванні необхідності створення методологічної бази управління стійким розвитком соціально-економічних систем шляхом створення саморегулятивних організацій.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Проблеми стійкого економічного розвитку економічних систем різного рівня – національної економіки в цілому, окремих регіонів, галузей, комплексів, окремих господарюючих суб'єктів – є предметом численних

теоретичних і прикладних досліджень. Аналіз публікацій із питань змісту процесів забезпечення стійкого розвитку різних рівнів соціально-економічних систем доводить розрізненість підходів авторів щодо сутності понять «розвиток», «стійкий розвиток», «стійкість», а також підтверджує існування різноманітних підходів до механізмів управління стійким розвитком суб'єктів господарювання [1].

Поняття «стійкість» застосовується для опису сталості якої-небудь риси поведінки системи, що розуміється в досить широкому значенні. Це може бути сталість стану системи (його незмінність у часі) або сталість деякої послідовності станів, властивих системі у процесі її руху.

При цьому важливою характеристикою динамічних систем є *стійкість*, яка розглядається як властивість системи повертатися до рівноважного стану або циклічного режиму після усунення збурювання, що викликало порушення останніх.

Звідси випливає, що економічні суб'єкти прагнуть перевести економічну систему в оптимальний стан, розглядаючи його як рівновагу, що в даному контексті асоціюється зі стійкістю, однак, вона не є центральною проблемою зазначеної концепції.

Поняття стійкості найповніше може бути визначене в рамках теорії динамічних систем. Під системою в цьому випадку варто розуміти впорядковану сукупність взаємозалежних і взаємодіючих елементів, які утворюють єдине функціональне ціле, призначене для вирішення певних завдань (досягнення певних цілей). Відповідно до теорії динамічних систем, процес розвитку будь-якої системи може бути визначений векторним полем у фазовому просторі, кожна точка якого задає стан системи, що еволюціонує (реальний або можливий). Точка, у якій стан системи не змінюється з часом,

називається рівноважною. Стійкі стани рівноваги «притягають» до себе фазові криві – криві, утворені послідовними станами процесу. Інакше кажучи, якщо економічна система перебуває у стані стійкої рівноваги, то під час збурювань зовнішнього середовища, що порушують його, вона повертається до свого первісного стану через певний проміжок часу. Якщо збурювання зовнішнього середовища буде надто сильним, фазові криві системи можуть «притягти» інший стан рівноваги [2].

Отже, на стійкість системи впливають різні чинники зовнішнього та внутрішнього середовища. З огляду на мінливість і навіть хаотичність зовнішнього середовища та невизначеність станів самих систем, уважаємо обґрунтованою думку авторів О. І. Маслак, Я. Ю. Яковенко щодо нерозривності понять антикризового управління та стійкого розвитку [3]. Автори акцентували увагу на дотриманні принципів стійкого розвитку як важливої складової сучасного управління підприємством. Наголошується на тому, що в разі виникнення кризових ситуацій для підприємств важливо діагностувати момент втрати стійкості та зберігати ефективну діяльність, а також стримувати, долати й контролювати кризові явища, керуючись засадами стійкого розвитку.

Залишається актуальним також питання оптимізації прогностичних характеристик на основі отриманих даних про природу походження кризових явищ.

На відміну від дослідників, які концентрують свою увагу на антикризовому управлінні, О. М. Гончаренко пропонує задля забезпечення стійкого розвитку підприємства застосовувати адаптивне управління підприємством, яке покликано забезпечити виконання зазначених функцій і підвищити «прозорість» середовища для своєчасного маневру ресурсами й запобігання втрати його стійкості [2].

Автором С. П. Міщенко розкрито сутність моментної та динамічної економічної стійкості як основних характеристик стійкого розвитку підприємств [1]. Визначено етапи формування стратегії стійкого розвитку підприємств. С. П. Міщенко переконливо доводить, що в умовах невизначеності, з метою забезпечення стійкого й ефективного розвитку, підприємствам необхідно пристосовуватися до сприятливих і несприятливих зовнішніх змін умов господарювання, виявляти відповідні варіанти поведінки шляхом створення надійних компенсаційних механізмів.

А. В. Черних під стійким розвитком підприємства пропонує розуміти розвиток, обумовлений впливом факторів внутрішнього й зовнішнього середовища, та такий, що характеризується збільшенням його потенціалу, попиту на продукцію, масштабом діяльності, можливістю забезпечити безперервний процес виробництва та зберігати платоспроможність протягом тривалого часу. Науковець не

тільки розкриває сутність поняття «стійкий розвиток», але й показує його взаємозв'язок із такими характеристиками підприємства, як адаптивність, гнучкість, організованість, сталість, надійність, економічна безпека, стабільність тощо [4].

З поняттям «стійкість» тісно пов'язане поняття «рівновага». Для кожної системи існує стійкий стан динамічної рівноваги, до якого вона прагне, але ніколи не може досягти. Процес уведення енергії в систему та процес обробки інформації мають за мету зупинити тенденцію переходу системи у стан із більшою ентропією. Ці процеси можна розглядати як спроби системи досягти стану рівноваги та зберегти його, тобто перебувати в межах «гомеокінетичного плато». Це плато можна розглядати як область нестійкого стану системи, перебуваючи в якій органічна система прагне до саморегулювання [4].

Такий підхід становить інтерес із позицій розвитку соціально-економічних систем, які є частиною саморегулятивних організацій. Відтак, кожен окремий суб'єкт господарювання є окремою органічною системою, здатною до саморегулювання.

Під терміном «саморегулювання» (self-regulation) слід розуміти взяття на себе господарюючим суб'єктом певних обмежень без жодного зовнішнього примусу до цього. Іншими словами, саморегулювання – це регулювання певних ринків і сфер бізнесу економічними агентами без втручання держави. Саморегулювання припускає встановлення певних формалізованих «правил гри» для учасників певного сектора ринку, що зафіксовані у вигляді конкретних документів, які включають санкції за порушення цих правил, механізми розв'язання конфліктів між учасниками ринку, що певною мірою обмежують волю економічних агентів.

Разом із тим установа «правил гри» та розв'язання конфліктів учасники ринку здійснюють без прямого втручання держави. Як зазначалось, із цією метою створюються спеціальні організаційні структури – саморегулятивні організації, яким делегуються певні повноваження та частина прав економічних агентів.

Головною проблемою у сфері забезпечення стійкого розвитку підприємства є необхідність підтримання відповідної структури управління в незмінному вигляді, оскільки з часом де-

які елементи системи управління припиняють виконувати поставлені перед ними завдання, і поступово структура управління руйнується, наслідком чого є дестабілізація в нормальному функціонуванні підприємства. Зважаючи на динамічність і можливості саморозвитку системи управління, необхідно організувати її структури так, щоб вона завжди виконувала покладені на неї функції відповідно до цілей і завдань стійкого розвитку. Найчастіше розвиток системи управління не встигає за змінами, обумовленими зовнішнім середовищем, що призводить до дисбалансу всередині підприємства, відставання його від конкурентів та до інших негативних наслідків. Тому система управління стійким розвитком повинна відповідати вимогам часу й володіти здатністю зберігати рівновагу між структурою системи та змінами зовнішнього середовища [5]. Опираючись на думку автора, слід додати, що, з огляду на деструктивний характер факторів зовнішнього середовища, зокрема державне регулювання окремих галузей господарювання, необхідним є створення саморегулятивних галузей, які об'єднані спільними цілями розвитку та професійним спрямуванням.

Правова позиція міжнародних організацій із приводу саморегулювання господарської діяльності на глобальному й регіональному рівнях втілюється, насамперед, ООН та Радою Європи, які цілком закономірно враховують важливість і корисність саморегулювання підприємницької та професійної діяльності. Йде пошук у світовому масштабі ефективної моделі (схеми) саморегулювання, яка б стала зразком для всіх держав. Для цього вивчаються практики саморегулювання, які базуються на довірі між суб'єктами й відкритому діалозі із зацікавленими організаціями, установами, адекватному моніторингу та відповідальності суб'єктів саморегулювання.

Для України важливо, використовуючи світовий досвід саморегулювання, розробити й запропонувати вітчизняним суб'єктам підприємницької та професійної діяльності прийнятні для них моделі та практики, які містили б характерні особливості української правової системи з ментальної й соціально-економічної точок зору. Для цього варто звернутися до ґрунтовного вивчення інструментів саморегулювання окремих сегментів ринку, де система засобів є найбільш розвиненою та регламентованою.

Через наявність неврегульованості питань функціонування та повноважень саморегулятивних організацій під час здійснення ними делегованих функцій держорганів виникають і накопичуються системні проблеми, що є, з одного боку, загальними для всіх сфер здійснення саморегулювання, а з іншого – специфічними в кожному окремому випадку.

Спершу звернемо увагу на коло організацій, які зареєстровані відповідно до законодавства в якості саморегулятивних та отримали деякі делеговані повноваження. Найбільш обговорюваною є якість саморегулювання в будівельній галузі, де виконання СРО повноважень на делегованій основі перейшло у практичну площину.

У «Зеленій книзі» Офісу ефективного регулювання BRDO із сектора «Будівництво» охарактеризовано ті проблеми, з якими стикаються виконавці робіт (послуг), пов'язаних із створенням об'єктів архітектури, у процесі взаємодії із СРО. Проблема, яка може бути визначена, як «недоліки процедури професійної атестації, що здійснюється на делегованій основі, у зв'язку із правовою невизначеністю щодо поширення механізмів регулювання, контролю і відповідальності саморегулятивної організації на громадян, які не є її членами», виражається через [6]:

можливі відмови СРО у проведенні професійної атестації громадянам, які не є членами такої організації;

необґрунтованість вимог щодо страхування своєї професійної відповідальності громадянами – не членами СРО;

нечітко визначені процедури та перелік підстав для позбавлення кваліфікаційного сертифіката виконавців, які не вступили до СРО. Зазначені проблемні аспекти на прикладі конкретної галузі ілюструють прогалини законодавчого регулювання, які є наслідком відсутності єдиних підходів і засадничих принципів функціонування СРО в Україні.

Іншим типом проблем є пов'язані з діяльністю організацій, яким притаманні ознаки СРО, однак із тих чи тих підстав офіційно не надано відповідного статусу. Причиною цього найчастіше стає відсутність необхідної норми спеціального закону, яка б дозволяла запровадження саморегулювання за певним видом діяльності, або ж відсутність необхідних для утворення СРО підзаконних нормативно-правових актів. Яскравим прикладом є сфера туризму, де діє чимало самоврядних організацій (Туристична

асоціація України, Асоціація лідерів турбізнесу України та ін.), частина з яких неодноразово заявляли про бажання виконувати функції з регулювання та інспектування ринку, при тому, що їх інституційна спроможність це дозволяє. Норма закону «Про туризм» передбачає, що неприбуткові організації в галузі туризму можуть спрямовувати свою діяльність на саморегулювання в галузі туризму (ст. 28). Та в силу того, що на даний момент не прийнято жодного процесуального нормативного акта, який би встановлював правові й організаційні засади утворення і діяльності таких організацій, вони не утворені та не наділені відповідними повноваженнями.

Третій блок – сфери, де з боку представників певного виду діяльності є запит на саморегулювання чи навіть окремий його вияв, проте утворення СРО у цих сферах не передбачено.

Висновки із зазначених проблем і перспективи подальших досліджень у поданому напрямі. Отже, сьогодні в Україні діє 20 організацій, які офіційно визнані саморегулятивними в п'яти видах діяльності. Утворення саморегулятивних організацій допускається в 15 видах діяльності, тому можемо припустити, як зміниться економіка держави, якщо питаннями розвитку окремих галузей господарювання займатимуться саморегулятивні організації, в основі яких лежить принцип досягнення цілей сталого розвитку та професійний підхід до управління.

З огляду на вищезазначене, перед науковцями та практиками постає завдання пошуку дієвої методології й інструментарію формування та управління саморегулятивними організаціями в реаліях національної економіки та державного управління задля розвитку соціально-економічних систем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Міщенко С. П. Теоретичні засади стійкого розвитку підприємства / С. П. Міщенко // Вісник економіки транспорту і промисловості. – 2011. – № 36. – С. 168–171.
2. Гончаренко О. М. Прогнозування стійкого розвитку підприємства / О. М. Гончарен-

- ко // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». – 2010. – № 691: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 130–135.
3. Маслак О. І. Теоретичні і практичні аспекти стійкого розвитку підприємства в умовах невизначеності економічного середовища [Електронний ресурс] / О. І. Маслак. – Режим доступу: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/165.pdf> (дата звернення: 7.05.2017). – Назва з екрана.
 4. Черных А. В. Механизм устойчивого развития предприятия в период активной инвестиционной деятельности : автореф. дис. ... канд. экон. наук : 08.00.05 / Анна Викторовна Черных ; [наук. керівник С. М. Бухонова] ; Белгородский государственный технический университет. – Белгород, 2006. – 20 с.
 5. Демиденко Л. М. Концептуальні підходи до забезпечення стійкого розвитку підприємства [Електронний ресурс] / Демиденко Л. М. – Режим доступу: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/92.pdf> (дата звернення: 7.05.2017). – Назва з екрана.
 6. Платформа ефективного регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://regulation.gov.ua/dialogue> (дата звернення: 7.05.2017). – Назва з екрана.
 1. Mishchenko, S. P. (2011). Teoretychni zasady stiikoho rozvytku pidpriemstva [Theoretical Foundations of Sustainable Enterprise Development]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 36, 168–171 [in Ukrainian].
 2. Honcharenko, O. M. (2010). Prohnozuvannia stiikoho rozvytku pidpriemstva [Forecast of Sustainable Development of the Enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": Collected papers, A Series: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, (691), (pp. 130–135) [in Ukrainian].
 3. Maslak, O. I. Teoretychni i praktychni aspekty stiikoho rozvytku pidpriemstva v umovakh nevyznachenosti ekonomichnoho seredovysheha. (n.d.). Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/165.pdf> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].
 4. Chernyh, A. V. (2006). Mehanizm ustojchivogo razvitija predpriyatija v period aktivnoj investicionnoj dejatel'nosti [The mechanism of sustainable development of the enterprise in the period of active investment activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Belgorod: Belgorodskij gosudarstvennyj tehnikeskij universitet [in Russian].
 5. Demydenko, L. M. Kontseptualni pidkhody do zabezpechennia stiikoho rozvytku pidpriemstva [Conceptual approaches to ensuring the sustainable development of the enterprise]. (n.d.). Retrieved from <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/92.pdf> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].
 6. Platforma efektyvnoho rehuliuwannia [Effective Regulatory Platform]. (n.d.). Retrieved from <https://regulation.gov.ua/dialogue> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].

REFERENCES

1. Mishchenko, S. P. (2011). Teoretychni zasady stiikoho rozvytku pidpriemstva [Theoretical Foundations of Sustainable Enterprise Development]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti – Bulletin of the Economy of Transport and Industry*, 36, 168–171 [in Ukrainian].
2. Honcharenko, O. M. (2010). Prohnozuvannia stiikoho rozvytku pidpriemstva [Forecast of Sustainable Development of the Enterprise]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnik» – Bulletin of the National University "Lviv Polytechnic": Collected papers, A Series: Menedzhment ta pidpriemnytstvo v Ukraini: etapy stanovlennia i problemy rozvytku*, (691), (pp. 130–135) [in Ukrainian].
3. Maslak, O. I. Teoretychni i praktychni aspekty stiikoho rozvytku pidpriemstva v umovakh nevyznachenosti ekonomichnoho seredovysheha. (n.d.). Retrieved from <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2017/4/165.pdf> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].
4. Chernyh, A. V. (2006). Mehanizm ustojchivogo razvitija predpriyatija v period aktivnoj investicionnoj dejatel'nosti [The mechanism of sustainable development of the enterprise in the period of active investment activity]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Belgorod: Belgorodskij gosudarstvennyj tehnikeskij universitet [in Russian].
5. Demydenko, L. M. Kontseptualni pidkhody do zabezpechennia stiikoho rozvytku pidpriemstva [Conceptual approaches to ensuring the sustainable development of the enterprise]. (n.d.). Retrieved from <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.1/92.pdf> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].
6. Platforma efektyvnoho rehuliuwannia [Effective Regulatory Platform]. (n.d.). Retrieved from <https://regulation.gov.ua/dialogue> (accessed 7 May 2017) [in Ukrainian].

Я. А. Барыбина, кандидат экономических наук, доцент (Высшее учебное заведение Укоопсоюза «Полтавский университет экономики и торговли»). **Управление устойчивым развитием в условиях неопределенности.**

Аннотация. Цель статьи заключается в научно-практическом обосновании необходимости создания методологической базы управления устойчивым развитием социально-экономических систем путем создания саморегулирующихся организаций. **Методика исследования.** Решение поставленных в статье задач осуществлено с помощью таких общенаучных и специальных методов исследования: систематизации и обобщения, диалектического подхода. **Результаты.** В результате исследования было определено, что управление устойчивостью должно включать такие признаки: быстрое реагирование на изме-

нения внешней среды; соответствие внутренней среды. **Практическая значимость результатов исследования.** Установлено, что институциональные изменения в экономике возможны при условии, если вопросами развития отдельных отраслей хозяйствования будут заниматься саморегулируемые организации, в основе деятельности которых лежит принцип достижения целей устойчивого развития и профессиональный подход к управлению.

Ключевые слова: управление, устойчивость, стабильность, развитие предприятий, социально-экономическая система, процесс управления, саморегулирующиеся организации.

Ya. Barybina, Cand. Econ. Sci., Docent (Poltava University of Economics and Trade). Management of sustainable development under conditions of uncertainty.

Annotation. The purpose of the article is to scientifically and practical substantiate the need to create a methodological base for managing the sustainable development of socio-economic systems by creating self-regulating organizations. **Methodology of research.** The solution of the tasks set in the article was made using the following general scientific and special methods of research: systematization, generalization, and dialectical approach. **Findings.** As a result of the study, it was determined that management of resistance should include the following features: rapid response to changes in the external environment; and the correspondence of the internal environment. **Practical value.** It was established that institutional changes in the economy are possible in case of providing self-regulatory organizations engage in the development of individual sectors of economy, based on the principle of achieving the goals of sustainable development and a professional approach to management.

Keywords: management, stability, enterprise development, socio-economic system, management process, self-regulating organizations.